

Schreieder in Ede

Door het ontbreken van deugdelijke radioverbindingen na 15 mei 1940 had de Nederlandse regering in Londen er vanzelfsprekend veel belang bij om, teneinde op de hoogte te blijven met de gang van zaken, het contact met het bezette Nederland te herstellen.

Bovendien hadden vooral de Engelsen grote behoefte aan betrouwbare inlichtingen op militair gebied. Voor het systematisch verzamelen en doorgeven van dergelijke inlichtingen had men geheime agenten nodig, die in bezet gebied hetzij eigen spionagegroepen zouden oprichten, hetzij bij reeds bestaande illegale spionage- groepen zouden aanhaken. Na de zomer van 1940 hadden de Engelsen in Nederland geen agenten meer; met de uitzending van nieuwe agenten werd in augustus van dat jaar begonnen door een nieuwe Nederlandse geheime dienst, de Centrale Inlichtingen Dienst (C.I.D.), later Bureau Inlichtingen (B.I.), genoemd. Deze dienst werkte nauw samen met de Engelsen: in technisch opzicht (de opleiding, uitrusting, het transport van de agenten en het radioverkeer daarmee) was men geheel van hen afhankelijk.

In 1941 werd een Nederlands bureau opgericht dat als taak kreeg de terugkeer van de Koningin en haar ministers naar Nederland voor te bereiden, het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer, (M.V.T.). Ook dit bureau werkte nauw samen met de Engelsen teneinde agenten naar Nederland te kunnen uitzenden.

In de regel werd een agent uitgezonden samen met een marconist die de verbinding met Engeland moest onderhouden en met wie hij dan, uit veiligheidsoverwegingen, zo min mogelijk contact had. Het onderhouden van geheim radiocontact van bezet gebied uit was technisch verre van eenvoudig. De verbinding met Engeland moest met ultra-korte-golfzenders onderhouden worden die vrij gemakkelijk peilbaar waren. Dat peilen geschiedde door technici van de weermacht. Hadden die éénmaal de plaats van een zender bepaald dan kon worden overgegaan tot de arrestatie van de betrokken marconist. De marconist kende evenwel veelal niet het adres of de adressen waar de geheime agent, met wie hij samenwerkte, verbleef. Die geheime agenten en de spionagegroepen waarmee ze in contact stonden, konden niet met technische middelen opgespoord worden, zulks moest geschieden door recherchewerk. Dat vond plaats onder leiding van de afdeling III-F van de militaire inlichtingendienst (de Abwehr) en van de afdeling IV-E (contra-spionage) van de S.D .. De leiding van deze afdelingen was toevertrouwd aan respectievelijk luitenant-kolonel **Hermann Giskes** en commissaris **Joseph Schreieder**, beiden begaafde politionele technici.

Hoe groot hun begaafdheid ook was, ze waren in de praktijk van hun werk aangewezen op de hulp van Nederlandse verraders, zogenaamde 'V-Männer'. Die maakten er hun beroep (of nevenberoep) van informaties over illegaal werk aan Giskes en Schreieder door te geven en zich in hun opdracht steeds dieper in te dringen in de illegale. groepen waarmee zij in contact gekomen waren.

Eén van de allersluwste en gevaarlijkste 'V-Männer' was ongetwijfeld de Rotterdamse huisschilder **Antonius (Anton) van der Waals**. Na de oorlog kon de Bijzondere Rechtspleging aantonen dat hij bijna vier jaar lang, van mei 1941 tot februari 1945, van het ene verraad tot het andere kwam. Hij speelde daarbij drieëntachtig personen in handen van de Duitsers, van wie er achtendertig om het leven kwamen. Hij zag kans zich ook in de kringen van de O.D. te dringen. Die O.D. zat, zoals elke illegale groepering in Nederland, dringend verlegen om wapens en verbindingsmateriaal. Van der Waals, die zich onder de naam '**Jan**' als geheim agent had voorgedaan, bood aan hiervoor te zullen zorgen. Daardoor was hij mede de aanleiding tot de arrestatie van een groot aantal kopstukken van deze organisatie. In het licht hiervan moeten we de gebeurtenissen zien die zich wél in Ede hebben afgespeeld, doch die niet het geringste verband hielden met het illegale werk hier.

De heer **A.C. Laagwater** was op 2 juli 1942 voor de derde maal gearresteerd, ditmaal op verdenking van 'Jodenbegunstiging'. Zijn vrouw, bang voor inbeslagname, had de meubelen uit hun huis gehaald en ergens anders opgeslagen. Zélf had ze haar intrek genomen bij de overburen in de Burgemeester Prinslaan.

Op 6 juli om acht uur 's-avonds deden de **Edese rechercheur Dubbeldam** (door de Edenaren 'Poppedijntje' genoemd) en de contróleur van de Centrale Crisis Controle Dienst **Degenaar**, waarschijnlijk in opdracht van de S.D., huiszoeking in het huis van Laagwater. Op de zolder vonden ze een kaas, die niet voorzien was van het wettelijk voorgeschreven merk van de Nederlandse Zuivelcentrale en óók nog een aantal niet-ingeleverde koperen voorwerpen. Alles werd in beslag genomen.

Of dit nu de reden was is niet bekend, doch mevrouw Laagwater werd op 23 juli door de S.D.-er Becker gearresteerd en overgebracht naar Arnhem. Zonder veel opschudding te hebben verwekt kon de S.D. dus nu over het huis beschikken. Ze gaven commissaris **Hulsman** opdracht er wat meubelen in te laten plaatsen, teneinde het weer een bewoond aanzien te geven.

'**Jan**' had intussen zijn illegale 'vrienden' - **d'Aquin, Van Moorsel** en de marconist **Zeehuizen** van de O.D. Eindhoven - verteld, dat het door hen gevraagde materiaal in de avond van 24 juli op een afwerp terrein in de buurt van Ede zou worden afgeworpen. Hij legde hen uit dat er een ploeg moest worden gestuurd om bij de dropping te helpen en daarna alles in veiligheid te brengen. Vlak bij het afwerpterrein stond een onbewoond huis en daar konden de helpers zich heel goed verzamelen. Teneinde geen opzien te baren en geen risico's te lopen zouden de mannen in ploegjes van drie reizen. 'Jan' zou hen van het station Ede-Wageningen afhalen en naar het bedoelde huis brengen, om ze te herkennen moest in elke ploeg een hem bekende man zitten. Ten teken dat alles veilig was zou er een dienstbode in het prieel bij het huis zitten breien.

In de loop van de 24e arriveerde Schreieder met twaalf medewerkers (waaronder de Nederlandse rechercheurs **Poos, Slagter en Grin**) bij het huis van Laagwater. Ook een Nederlandse S.D.-secretaresse, mejuffrouw **Adriana Boswinkel** kwam mee, zij moest voor de breiende dienstbode spelen. De omgeving van het huis werd door dertig S.D.-ers afgezet. 'Jan' had met d' Aquin afgesproken hem in Utrecht te zullen ontmoeten om dan samen naar Ede te reizen. Hier aangekomen wandelden ze samen langs de Stationsweg, rechts af de Eicalaan in en vervolgens langs de achterkant van de huizen aan de Burgemeester Prinslaan tot aan de tuin van Laagwater. Hier aangekomen liet 'Jan' d'Aquin even wachten terwijl hij een paar woorden met de breiende juffrouw wisselde. Die knikte bevestigend, waarop 'Jan' d' Aquin wenkte en de juffrouw hen naar de voordeur bracht, die op een kier stond. d' Aquin ging eerst naar binnen en kwam tegenover Poos te staan, die hem als welkom de hand toestak.

De deur viel achter hem dicht. Plotseling kwamen vanaf de trap, uit de kamer en uit de w.c. S.D.-ers op hem toestormen, hij werd geslagen en geboeid en met een doek om zijn mond twee trappen opgesleept waarna hij op de zolder werd neergegoid. 'Jan' wandelde hierna terug naar het station om de eerste ploeg van drie man op te halen. Op deze manier werden naast d'Aquin, gevangen genomen: **F. van Moorsel** en **B. Zeehuizen** uit Eindhoven, **A.G. Putto, J.J.M. van Donk, J. van Nieuwenhoven, A. Wijnberg** (een ondergedoken Jood), **H.L. Frericks, T.E. de Bruijn, F.F. Aberle** (een gedeserteerde Duitse militair) en **T.M. Busscher**, allen uit Den Haag. De Bruijn hoorde niet tot de O.D., hij was aangesloten bij een communistische groepering en ingevallen voor een O.D.-er, die verhinderd was om mee te gaan. Door zijn arrestatie en bekentenissen was de S.D. in staat, ook zijn gehele groep op te ruimen.

Diezelfde avond om half zeven werden allen met auto's weggebracht naar de strafgevangenis in Scheveningen. Hier bleven ze ongeveer tien dagen, toen werden ze overgebracht naar de gevangenis in **Haaren**. Als gevolg van hun arrestatie werden nog veel meer O.D.-leden gearresteerd, ze werden tijdens drie processen berecht en veroordeeld. Het eerste proces vond plaats op 6 februari 1943, het tweede in

maart terwijl de groep Van Moorsel in mei van dat jaar terecht stond. Allen werden tot langdurige gevangenisstraffen veroordeeld, met uitzondering van Aberle, die als gedeserteerd militair afzonderlijk terecht stond en ter dood werd veroordeeld. Hij werd op 8 juni 1944 in Keulen gefusilleerd. Wijnberg is op een onbekende datum in Duitsland omgekomen, Zeehuizen overleed op 17 december 1943 in Dusseldorf, Van Donk in Haaren op 24 mei 1943 en Frericks in het concentratiekamp Dachau op 21 februari 1945. De overigen hebben de oorlog overleefd.

Twee dagen en twee nachten bleef mevrouw Laagwater gevangen, toen werd ze, mogelijk als dank voor de (onvrijwillig) verleende diensten, door de S.D.-er Becker in een auto naar Ede teruggebracht.

Laagwater werd op 1 november van dat jaar weer vrijgelaten. Op 25 juli '42 deelde de S.D. telefonisch aan Hulsman mee dat hij de meubels weer uit de woning kon laten weghalen. Laagwater werd op 1 november van dat jaar weer vrijgelaten. Na de oorlog heeft vooral d'Aquin zich afgevraagd waarom geen der omwonenden alarm had geslagen. Welnu, behoudens de buurvrouw, mevrouw Defize, die wél alles had gezien maar er niets van begreep, heeft niemand iets gemerkt. Immers, Ede had een groot garnizoen, het huis lag in de onmiddellijke nabijheid van een kazerne, er was daar geen straat in de buurt waar men niet de gehele dag Duitsers in diverse uniformen of in burger tegenkwam. Ook werden er in Ede herhaaldelijk huizen gevorderd voor semi-militaire doeleinden. Bovendien, de postbode werd te woord gestaan door Poos, terwijl Schreieder de bakker met een smoesje wegstuurde. En dan, wie had men moeten waarschuwen, en waarvoor? Die groepjes mannen, die rustig kwamen aanwandelen en die niemand verder kende? We geloven niet dat de bewoners van de Burgemeester Prinslaan daar aanleiding toe zagen. Het geheel was eerder een schoolvoorbeeld van de werkwijze van de Duitsers en de soms merkwaardige naïviteit van het verzet. De illegalen moesten in 1942 en daarna nog met schade en schande wijs worden.

Er waren overigens wél twee Edenaren, die geheel onvrijwillig bij het gebeuren betrokken raakten: hoofdonderwijzer **L.D. Schreuders** en diens zwager, **D. Heij**. Wat was namelijk het geval? Laagwater had enige maanden tevoren zijn huis verkocht aan een makelaar, op voorwaarde dat hij er nog enige tijd mocht blijven wonen. Schreuders en Heij wilden echter de woning wel eens bekijken, ze haalden de sleutel bij de makelaar en begaven zich naar de Burgemeester Prinslaan. Daar aangekomen werden ze echter nét zo begroet als Van Moorsel en de zijnen, waarop ze zó luidkeels begonnen te protesteren, dat Grin ze ten einde raad maar naar de woning van Heij bracht. Daar hield hij ze tot de avond vast, ook zij zullen echter wel nooit geweten hebben wat er precies aan de hand was.

